

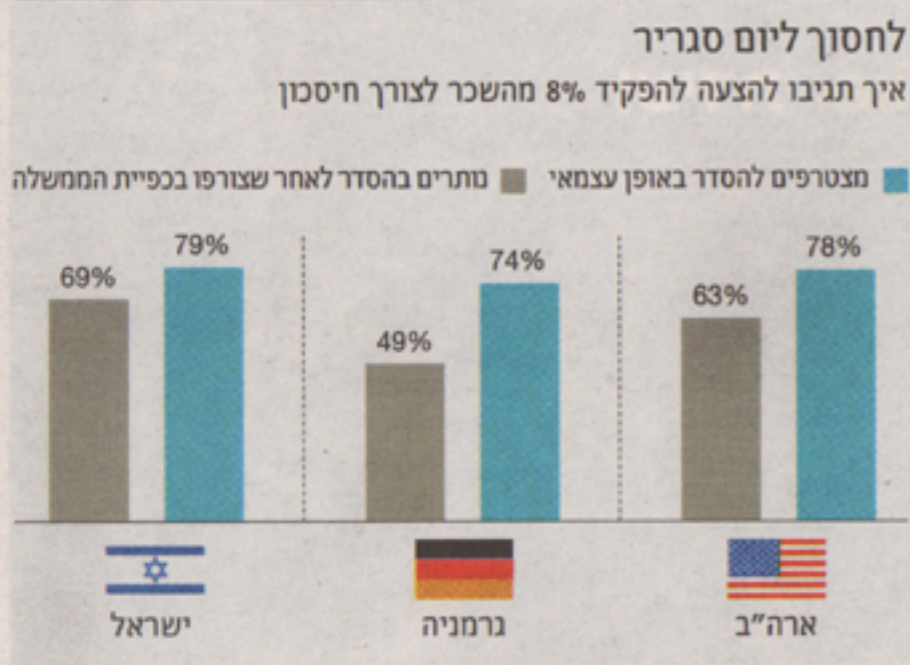
בית שעוקל בארה"ב. החינוך לחיסכון מגיע מלמעלה צילום: בלומברג

מישל אובמה מלמדת בישול בריא. הממשל דוחף להתנהגות "נכונה יותר" צילום: אי"פי

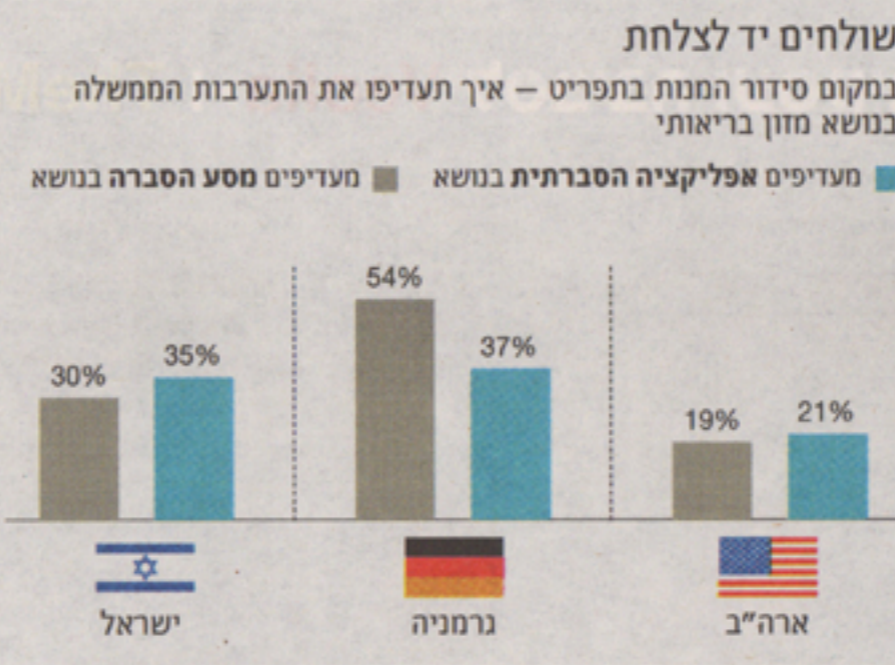
// מאמר אורח //

להתערב או לא להתערב? זאת השאלה

איך מרגישים האזרחים כלפי התערבות הממשלה בחיי היום-יום שלהם – גם אם הדבר הוא לטובתם?
החוקרים אילה ארד ואריאל רובינשטיין מציגים מה חושב הציבור על פטרנליזם ליברלי

מקור: מחקרם של אילה ארד ואריאל רובינשטיין

מקור: מחקרם של אילה ארד ואריאל רובינשטיין

ציבוריים כדי לעודד נופשים, שלא בהכרח במור דע, להשליך פסולת לפח. אבל הפטרנליזם הליברלי מופעל גם כדי להשפיע על החלטות בעלות גוון אישי לחלוטין, ובהקשר זה עורר ביקורת רבה (למשל ספרו של הפילוסוף מארק ווייט "The Manipulation of Choice: Ethics and Libertarian Paternalism"). המתנגדים לגישה זאת טוענו, בין היתר, כי רווחתו של אדם היא עניין סובייקטיבי והמדינה אינה יכולה לדעת מה טוב עבורו; כי אנשים אינם והים ומדיניות המכוונת לשנות התנהגות עשויה להרע עם מקצתם; כי אין זה מוסרי שהמתכנן החברתי מתמרן אזרחים בלי שיהיו מודעים לכך; וגם אם המתכננים חושפים את כוונתם, אין פירוש הרבר שאנשים מפנימים את הגילוי ואת השפעת ההתערבות על בחירותיהם. עוד

של העובר. הוקוס־פוקוס. הצלחת השיטה בעולם הביאה את ממשלת בריטניה להקים "יחידת Nudge", שתפקידה ליעץ למשרדי הממשלה ביישום רעיונות כאלה. יחידות רומות הוקמו בארה"ב, בקנדה, באוסטרליה, בדנמרק ובסינגפור. באחרונה אף עלתה יוזמה ממשלתית להקמת יחידה כזאת גם בישראל.

הביקורת: המדינה אינה יכולה לדעת מה טוב עבור האזרח

הפטרנליזם הליברלי לא מעורר ביקורת רבה כשהוא מיושם בנושאים שבהם פעולת היחיד משפיעה על הרבים (השפעות חיצוניות, בלשון הכ"ל כללנים). דוגמה למהלך לא שנוי במחלוקת היא שרטוט חצים מכוונים לפחי האשפה בפארקים

זכה לתהודה רבה. אחת מדוגמאות הדרגל של הרעיון מגיעה משוודיה, שם נושאי רישיון נהיגה צריכים בעת חידושם לקבוע אם הם מאשרים שימוש באיברי גופם לאחר מותם. בעבר חיבה תרומת איברים במדינה הסכמה מפורשת של הנהגה. כשברירת המחדל שונתה, ונהג נחשב לתורם פוטנציאלי אלא אם כן סירב לכך במפורש, חל גידול דרמטי במאגר התורמים (אך בסופו של דבר התברר שהיתה רק עלייה קטנה בתרומה בפועל). המהלך התבסס על מחקרים שמראים כי אנשים נוטים לדבוק באפשרות המשמשת ברירת מחדל.

ברומה, בארה"ב חלה עלייה גדולה בחיסכון הפנסיוני כשהצטרפות להסדר חיסכון מסוים נקבעה כברירת מחדל, והפרישה ממנו חייבה פעולה

ת ארו לעצמכם מצב שבו אתם מגיעים למסעדה מוכרת ומגלים שסדר המנות בתפריט השתנה. אתם מתקשים להבין את ההיגיון שבסדר החדש. כעבור כמה ימים מתברר לכם שהשינוי נעשה בעקבות תקנה של משרד הבריאות, המחייבת מסעדות להציג את המנות בתפריט לפי מדרג בריאות מסוים – מהבריאה יותר לבריאה פחות. התקנה, כך נודע לכם, מסתמכת על מחקרים אקדמיים שמצאו שאנשים נוטים לבחור את המנות המוצעות להם בתחילת התפריט, ומאחר שהממשלה דואגת לאזרחיה – היא קבעה את התקנה שתביא לכם רק בריאות.

מה אתם חשים כלפי גילוי זה? האם אתם אסירי תודה לממשלה שחסה על בריאותכם או שמא אתם חושבים שזאת חוצפה שהיא נכנסת לצלחת שלכם? האם אתם מרוצים מכך שבסיוע אנשי אקדמיה הממשלה עשתה עליכם מניפולציה, או שמא אתם מתרעמים על התכסיס, הגם שהוא נבע מכי וונות טובות?

בתרחיש זה הממשלה לא אסרה על הגשת מזונות לא בריאים במסעדות ולא הטילה עליהם מס (כפי שהיא נוהגת, למשל, בסיגריות). בתפריט נותרו אותן מנות ובאותם תנאים – רק צורת ההצגה השתנתה. התקנה משקפת גישה הנקראת "פטרנליזם ליברלי" – הממשלה נוהגת בפטרנות כשהיא מתערבת בהחלטות אישיות של אזרחיה, אך בד בבד שומרת על רוח החירות ואינה כופה דבר. ההתערבות הממשלתית אינה גורעת מהאפשרויות הפתוחות בפני אזרחיה, אלא רק דוחפת אותם להתנהגות "נכונה יותר". התערבות כזאת מכונה "התערבות רכה" (Nudge).

רעיון זה מגיע מאנשי אקדמיה, ובולטים בהם הכלכלן ריצ'רד ת'אלר והמשפטן קאס סאנסטיין, שספרם "Nudge: Improving Decisions"

שוודיה. נושאי רישיון נהיגה צריכים בעת חידושו לקבוע אם הם מאשרים שימוש באיברי גופם לאחר מותם צילום: בלומברג

לפי המחקר, אנשים רבים מוכנים לוותר על קידום מטרות חברתיות ראויות (כמו שיפור הבריאות ורמת החיטון) ולו רק שלא להיות נתונים לתכסיסים פסיכולוגיים האמורים לכוון אותם להחלטה הנכונה כביכול. גם בציבור הישראלי, אם כי פחות מאשר בגרמניה, יש אנשים שלא מקובל עליהם שמומחים – חכמים וחיוביים ככל שיהיו – ינסו להשפיע על החלטותיהם

דרוש: מרחב לבחירה עצמאית ומושכלת

חשבון הרווחה הציבורית אינו פשוט כל כך כפי שמציגים חסידי הפטרנליזם הליברלי. רווחה, כך אנו מאמינים, אינה תוצאה רק של עושר, ביטחון ובריאות, אלא גם של תחושות כמו אוטונומיה. חשבון הרווחה החברתית צריך לכלול גם פגיעה באלה שרעתם אינה נוחה מהתערבות ממשלתית בנושאים אישיים ומיהותם מתומננים לקבל החלטות מסוימות. מסתמן שבארה"ב, בגרמניה ובישראל אנשים רבים חשים כמונו ומוכנים לוותר על קידום מטרות חברתיות ראויות (כמו שיפור הבריאות ורמת החיטון) ולו רק שלא להיות נתונים לתכסיסים פסיכולוגיים האמורים לכוון אותם להחלטה הנכונה כביכול. גם בציבור הישראלי, אם כי פחות מאשר בגרמניה, יש אנשים שלא מקובל עליהם שמומחים – חכמים וחיוביים ככל שיהיו – ינסו להשפיע על החלטותיהם. כך, אנו מוצאים שהפטרנליזם הליברלי אינו חף מפגיעה ברווחה של חלק ניכר בציבור.

בבסיס תפישתנו מצויה ההכרה בנטל האחריות האישית המוטל על אדם לבחירותיו ולמסלול חייו. תפקידה של המדינה אינו לדאוג לכך שאזרחיה יקבלו החלטות אישיות "נכונות", אלא ליצור עברם מרחב לבחירה עצמאית ומושכלת. יש לנו דתיעה גדולה מהאפשרות שהממשלה, בסיוע יודעי חן ובהתאם לגישת הפטרנליזם הליברלי, תשפיע עלינו לבצע את מה שמומחים חושבים שנכון לנו לעשות. ●

ארד היא חוקרת בפקולטה לניהול באוניברסיטת תל אביב; רובינשטיין הוא חוקר בבית הספר לכלכלה באוניברסיטה. המאמר מבוסס על מחקרם **The People's Perspective on Libertarian-Paternalistic Policies**

היעיל יותר מבין השניים. בגרסה נוספת של הניסוי ניכרת העדיפה של ממש במסע הסברה ממשלתי בנושא תזונה נכונה על פני חיוב סדר בריאותי. אז אמנם יש מי שחושב שאין פסול בכך שהי ממשלה מתמרנת את האזרחים לצורך מזון בריא יותר, אך מתברר שקבוצה ניכרת באוכלוסיה מייחסת חשיבות רבה לשיטת ההתערבות, ומתנגדת לפטרנליזם ליברלי בהקשר זה. קבוצה זו מעדיפה שהממשלה תספק את "המוצר הציבורי", כפי שכלכלנים קוראים לזה, של מתן מידע אמין וזמין.

המחאה הפסיכולוגית

בתרחיש אחר סיפרנו למשתתפים שכלכלנים סבורים שעל רוב האנשים לחסוך יותר כדי להימנע ממחסור ביום סגריר או לאחר פרישה לגמלאות. ביקשנו מהמד שתתפיים לרמות שהם עוברים שכירים החייבים למלא מדי חודש טופס מקוון במקום העבודה. באחת השאלות עליהם לבחור את שיעור השכר החדשי (בין 0% ל-8%) שינוכה ויפקד בחשבון חיסכון מיוחד המניב תשואה מועדפת. אפשר יהיה למשוך את החיסכון רק כעבור עשר שנים מפתחת החשבון.

בגרסה אחת של הניסוי תואר שמקום העבודה מציע הסדר חדש, המאפשר לעובדים לקבוע לעצמם שיעור חיסכון של 8% כברירת מחדל: אם עובד יצטרף להסדר, יופקרו בחשבון המיוחד 8% משכרו באופן אוטומטי. לעובד יתאפשר לבטל את ההסדר בקלות באמצעות הודעה לאחראי, ואז יצטרך לשוב ולבחור בכל חודש את שיעור החיסכון. שאלנו את המשתתפים אם היו מצטרפים להסדר זה. לאחר מכן שאלנו כיצד היו מרגישים אילו הממשלה, המעוניינת לגרום לציבור לחסוך יותר, היתה כופה לצדפם להסדר כזה גם כן. כן יוכל העובד לבטלו בכל עת. סיפרנו למשתתפים שהתערבות הממשלתית מבוססת על מחקרים שודאו כי אנשים נוטים לרבוך כברירת המחדל. בגרסה שנייה של הניסוי שאלנו את המשתתפים אם היו נשארים בהסדר ברירת המחדל כאשר הממשלה כפתה את הצטרפותם הראשונית, וביקשנו שיביעו דעתם על ההתערבות הממשלתית.

רבים מהמשתתפים חיוו דעה שלילית על התערבות מסוג זה: 53% בגרמניה, 42% בארה"ב ו-28% בישראל. תוצאה מעניינת נוספת: על פי הצהרתם, שיעור המשתתפים שיצטרפו באופן עצמאי להסדר (בגרסת הניסוי הראשונה) גבוה יותר משיעור אלה שיישארו בהסדר אם הממשלה תכפיח את הצטרפותם הראשונית (בגרסה השנייה). יש בכך כדי לרמוז שהתערבות הממשלה עשויה להיות פחות יעילה מאשר פשוט להציע לעובדים להצטרף להסדר. אלה שפורשים מההסדר כשהי ממשלה כופה הצטרפותם, אף שהיו מצטרפים להי סדר מיוזמתם אם היה מוצע להם, הם במיוחד בגרד "נפגעי התערבות הממשלה".

אילה ארד

אריאל רובינשטיין צילום: דניאל בר און

חיים שהתוכנית עתירה לשפר את מצב בריאותם). נאמר שמשותף אחד מעדיף את מהלך 'א' על פני מהלך 'ב', אם בניסוי הוא העדיף את מהלך 'א' גם כשהמהלך תואר כפחות יעיל ממהלך 'ב' (לדוגמה, כשא' צפוי לשפר את בריאותם של 24% – ואילו 'ב' ישפר את בריאותם של 30%).

בשלוש המדינות זיהינו קבוצה לא מבוטלת של משתתפים שמעדיפים את האפליקציה, גם כשנאמר להם שיעילותה פחותה ב-4% מיעילות סדר בריאותי. רבים מהם העדיפו את האפליקציה אפילו כשנאמר להם שיעילותה פחותה ב-12%. בישראל ובגרמניה קבוצה זאת כללה יותר משליש מהמשתתפים. כמעט כל יתר המשתתפים לא ביטאו העדפה חזקה למהי לך ממשלתי מסוים, אלא תמיד העדיפו את המהלך

למשתתפים נאמר שמרבית האוכלוסיה צורכת עודף מזונות עתירי שומן הגורמים לבעיות בריאות רבות, ושהממשלה שוקלת כמה מהלכים להפחתת צריכת המזון הלא בריא. בשלב זה חלק מהמשתתפים הביעו התנגדות גורפת להתערבות ממשלתית כלשהי בנושא: 25% בארה"ב, 19% בגרמניה ורק 14% בישראל. הסיבה שציינו כמעט כל המתנגדים: הממשלה אינה צריכה להתערב בנושאים פרטיים

נטען כי קיימות חלופות שעשויות לסייע לאנשים לקבל החלטה מושכלת בלי לכוונם לפעולה מסוימת (למשל, מתן מידע מהימן ונגיש) וכי הפטרנליזם הליברלי עלול לשחרר את הפרט מאחריות לגורלו, להרגיל אותו לסמוך על "אח גדול", וכי בסופו של דבר מדובר במדרון חלקלק, שבסופו המתכננים החיברתיים יכוונו את החלטות האזרחים, בתואנה שהם וודעים מה טוב עבורם, כדי לקדם את האינטרסים או את האידאולוגיה של עצמם.

לפי דעתנו, הערכתן של התערבויות ממשלתיות צריכה להתבסס על מה שאנשים חשים – ולא על מה שמנהיגים או פרופסורים סבורים. ביקשנו לברר מה הציבור חושב על הפטרנליזם הליברלי. במחקר שערכנו בקרב כ-2,000 סטודינטים ממש אוניברסיטאות בארה"ב, גרמניה וישראל, המשתתפים חיוו דעתם על כמה תרחישים דמיוניים של התערבויות ממשלתיות.

בתרחיש הראשון נאמר שמרבית האוכלוסיה צורכת עודף מזונות עתירי שומן, הגורמים לבעיות בריאות רבות, ושהממשלה שוקלת כמה מהלכים להפחתת צריכת המזון הלא בריא. בשלב זה חלק מהמשתתפים הביעו התנגדות גורפת להתערבות ממשלתית כלשהי בנושא: 25% בארה"ב, 19% בגרמניה ורק 14% בישראל. הסיבה שציינו כמעט כל המתנגדים: הממשלה אינה צריכה להתערב בנושאים פרטיים.

למשתתפים שלא הביעו התנגדות גורפת הוציגה ההתערבות בסדר הבריאותי בתרחיש המסעי דה שתואר בפתיח. הם התבקשו להשוות בין סדר בריאותי לפיתוח אפליקציה, מהלך חלופי שלפיו הממשלה תציע לציבור אפליקציה שתספק מידע על הערך התזונתי של כל מנה בכל מסעדה. המש"תתפים השוו בין שני המהלכים תחת הנחות שונות על מידת יעילותם (יעילות הוגדרה כשיעור האזר